

ԲՆՆՆՍԻՐԱԿԱՆ**ԳԻԼԳԱՄԷՇԻ ԴԻԻՑԱԶՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ****ՍԻՒՆԱԿ ԵՐՐՈՐԴ**

1. — Կաթը վայրի անասուններու,
2. — սովոր էր ան զիկել:
3. — Հաց զրին անոր առջեւ:
4. — Շփոթեցաւ զիտեց,
5. — ու պէնեցաւ:
6. — Էնկիզուն չէր զիտեր,
7. — թէ հացը՝ ուտելու համար էր:
8. — թէ քմակիքը՝ խմելու համար՝
9. — չէր ուտուցուած ան:
10. — Պերճաղիճը բացաւ իր բերանը,
11. — ու ըսաւ Էնկիզունին:
12. — «Կե՛ր հացը, ո՛վ Էնկիզուն,
13. — պա՛մանն է ան կեանքի:
14. — Խմե՛ք քմակիքը՝ սովորութիւն է ան
երկրին:
15. — Էնկիզուն կերաւ հացը,
16. — մինչեւ յազուրդ:
17. — Ըմակիք խմեց,
18. — եօթը սկահ:
19. — Իր հոգին ազատ դէպք (ու) զուարթ:
20. — Խալտաց իր սիրտը:
21. — Իր դէմքն արտափայլեց:
22. — Շփեց [իր մազերը]՝³⁴
23. — իր թաւ մարմինը:
24. — Օձեց ինքզինքը իւղով,
25. — ու դարձաւ մարդ էակի մը հանգոյն:
26. — Զգեստ մը հագաւ,
27. — փեսայի մը նմանեցաւ:
28. — Ասաւ իր գէնքերը,
29. — որսալու համար առիւծներ:
30. — (որպէս զի) հօտարածները զիչերը
հանգիլ կարենան:
31. — Բանեց գայլերը:
32. — Բանեց առիւծները:
33. — (Նոյնիսկ) չափահաս խաչնարածնե-
րը կրցան նիրհել:
34. — Էնկիզուն էր անոնց գէտը,
35. — (ինքը՝ այս) հզօր մարդը՝

36. — զիւցազն մը չքնաղ:

37. — ին, ըսաւ:

(Հուրջ հինգ տողերու ընդհատ մը):

ՍԻՒՆԱԿ ԶՈՐՐՈՐԴ

(ուժը տողերու լրատ մը):

9. — Հաճոյացաւ:
10. — Երբ բարձրացուց իր աչքերը,
11. — տեսաւ մարդ մը:
12. — ըսաւ պերճաղիճին:
13. — «Աղի՛ճ, բե՛ր մարդը:
14. — Ինչո՞ւ եկած է հոս:
15. — Ըսել³⁵ կ'ուզեմ իր անունը:
16. — Պերճաղիճը կանչեց մարդը:
17. — Գնաց անոր մօտ, ու ըսաւ³⁶ անոր:
18. — «Տէր, ո՞ւր կ'արտորաս:
19. — Ի՞նչ է (նպատակը) քու տաժանիկի
ուղեւորութեան³⁷:
20. — Մարդը բացաւ իր բերանը,
21. — ու ըսաւ Էն[կիզուն]ին:
22. — «Ազգականութեան³⁸ տան մէջ . . .
23. — մարդոց ճակատադիւրն յիրաւի,
24. — նշանուածքի³⁹:
25. — քաղաքին վրայ հաւաքած էր աղ-
տեղութիւն,
26. — դնելով տարօրինակ բաներ հէք քա-
ղաքին վրայ:
27. — Քառուղեան Ուրուկի արքային հա-
մար,
28. — բաց է կանանոցը(?) ժողովուրդին,
ամուսնական ընտրութեան համար:
29. — Դիւղամէշին՝ քառուղեան Ուրուկի
արքային համար,
30. — բաց է կանանոցը(?) ժողովուրդին,
31. — հարսի ընտրութեան համար:
32. — Կը բեղմնաւորէ ան օրինաւոր կի-
ները,

(³⁵) Lu - ush - me ընթերցանութեամբ, տե՛ս, F. M. Böhl, Het Gilgamesj - Epos, Amsterdam, 1941, էջ 123:

(³⁶) Տե՛ս, Orientalistische Literaturzeitung, 1933, XXXVI, էջ 520:

(³⁷) Տե՛ս, Orientalistische Literaturzeitung, 1933, XXXVI, էջ 519:

(³⁸) Հասարակութեան տունը, ուր քաղաքի մարդիկը կը հանդիպէին իրարու, A. Heidel, The Gilgamesh Epic and Old Testament Parallels, Chicago, Illinois, հրատ. 1946, էջ 30:

(³⁹) Իմաստով անորոշ, տե՛ս, James B. Pritchard, Ancient Near Eastern Texts, relating to the Old Testament, Princeton, New Jersey, 1950, էջ 78:

(³⁴) Տե՛ս, Zeitschrift für Assyriologie, XLII, էջ 105:

33. — Ինք՝ առաջինը,
 34. — ապա ամուսինը⁴⁰;
 35. — Որոշումովը աստուածներու, (այս-
 պէս) էր վճռուած:
 36. — Իր պորաւարը կտրուելէն ի վեր,
 37. — ահա՛ իր ճակատագիրը:
 38. — Մարդուն խօսքերուն՝
 39. — իր դէմքը տժգունեցաւ:
 (Երեք տողերու ընդհատ մը).

Ս Ի Ն Ա Կ Լ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Դ

(Հուրջ վեց տողերու լրատ մը).

7. — [Էնկիդուն] կը քալէ [առջեւէն],
 8. — ու պերճադիճը իր [ետ]եւէն:
 9. — Երբ ան մուտք գործեց քառուղեան
 Ուրուկը,
 10. — խաժամուծն անոր Հուրջ հաւաքուե-
 ցաւ:
 11. — Մինչ ան կը կենար փողոցին մէջ՝
 12. — Ուրուկին քառուղեան,
 13. — Ժողովուրդը հաւաքուած էր,
 14. — խօսելով իր մասին:
 15. — «Դիլզամէշին կը նմանի
 16. — (աւելի) կարճ է (սակայն) հասակով.
 17. — (բայց) ոսկ[րով աւելի] ու ծեղ.
 18. —
 19. — [Հգորագոյնն է արձակադաշտի. դո-
 րու]թինն ունի ան.
 20. — կաթը վայրի անասուններուն,
 21. — սովոր էր ան զինել:
 22. — Ուրուկի մէջ, անդադար, զէնքերու
 (շաշխն⁴¹ պիտի ըլլայ):
 23. — Կը գուարճանային մարդիկ:
 24. — «Ախոյեան մըն է երեւան եկած (իրը
 մրցակից)՝
 25. — վայելուչ արտաքինով մարդուն՝
 26. — աստուածատիպ Դիլզամէշին՝
 27. — մրցակից մըն է երեւան եկած:
 28. — Իշխարային⁴² համար, անկողին
 29. — մըն է յարգարուած:
 30. — Դիլզամէշ
 31. — զիշերը

32. — մինչ ան կը մօտենայ.
 33. — [Էնկիդուն] կը կե[նայ] փողոցին մէջ,
 34. — խափա[նելու ան]ցքը
 35. — Դիլզամէշին:
 36. — իր ուժով:
 (Հուրջ երեք տողերու լրատ մը).

Ս Ի Ն Ա Կ Վ Ե Ց Ե Ր Ո Ր Դ

(գրեթէ հինգ տողերու ընդհատ մը).

6. — Դիլզամէշ [տեսաւ Էնկիդունը].
 7. — արձակադաշտի վրայ [ձնած էր ան],
 8. — խիտ էր [անոր մազը]:
 9. — Ելաւ ու [զնաց],
 10. — անոր առաջ:
 11. — Դէմ առ դէմ եկան երկրի շուկան,
 12. — Էնկիդուն գոցեց դուռը
 13. — իր ոտքով.
 14. — չթողարկեց որ Դիլզամէշը մտնէ:
 15. — Բռնամարտեցան իրարու հետ,
 16. — պոռոչելով ցուրերու նման:
 17. — Խորտակեցին զրան բարաւորը.
 18. — (այնպէս որ) պատը սասանեցաւ:
 19. — Դիլզամէշն ու Էնկիդուն,
 20. — կոփամարտեցան իրարու հետ,
 21. — պոռոչելով ցուրերու նման:
 22. — Ջախջախեցին զրան բարաւորը.
 23. — (այնպէս որ) պատը սասանեցաւ:
 24. — Դիլզամէշ ծնրազիր⁴³
 25. — իր ոտքերը՝ գետնին:
 26. — Իր զայրոյթը մեղմացաւ:
 27. — Իր կուրծքը հանդարտեցաւ:
 28. — Երբ իր կուրծքը իջաւ,
 29. — Էնկիդուն,
 30. — ըսաւ իրեն՝ Դիլզամէշին:
 31. — «Քու մայրն իրրեւ անզուգական
 մէկը՝
 32. — «վայրի կովը ցանկապատի»՝
 33. — նինսուննան՝
 34. — քեզ է ձնած:
 35. — Մահկանացուներու վերեւ, կը բարձ-
 րանայ քու գլուխը:
 36. — Թագաւորութիւն՝ ժողովուրդներու
 (վրայ)՝

(⁴⁰) Փոխան «mu-uk»-ի «mu-tum»՝ «ամուսին»
 ընթերցանութեամբ. տե՛ս, Orientalistische Lite-
 raturzeitung, 1933, XXXVI, էջ 521.

(⁴¹) Տե՛ս, James B. Pritchard, Ancient Near
 Eastern Texts relating to the Old Testament, Prin-
 ceton, New Jersey, 1950, էջ 78.

(⁴²) Իշտար զիցուհուոյ ձեւ մը:

(⁴³) Կարգ մը կնիքներու վրայ, կը տեսնուի
 նոյն զիրքը յաղթական ըմբիշի, որ կը յաջի
 բարձրացնել գետնէն իր սօսիւր, բռնելով անոր
 անոր գօտիէն, իր գլխուն վերեւ, ու մինչ ինք
 ծնրազիր. Orientalia, 1948, XVII, էջ 30. Journal
 of Near Eastern Studies, 1948, VII, էջ 264.

37. — Էնլիլ սահմանած է քեզ համար:»
 38. — Երկրորդ Տախնակ:
 39. — [Քու ուժը զինքը] կը դերադանցէ

ՏԱԽՏԱԿ ԵՐԴՈՐԴ

Բաբելական և ասուրական բնագրերով հասած է մեզի այս տախտակը. հնագոյնը բաբելականն է: արձանագրուած Yale տախտակին վրայ, հրատարակուած Jastrow և Clay-ի կողմէ: An Old Babylonian Version of the Gilgamesh Epic, Երկին մէջ, New-Haven, 1920, տախտակ 1-7: Բաբելական բնագիրը կը պարունակէ Հարունակութիւնը Pennsylvania տախտակին: Ասուրական բնագիրը հատուածական է:

ՍԻՒՆԱԿ ՍԻՍԱՅԻՆ

(տասնհերկու տողերու լրատ մը).

13. — «Ինչո՞ւ» կը փափաքիս⁴⁴,
 14. — [ըն]ելու [այս բա]նը.
 15. — շատ,
 16. — [կը բաղ]ձա[ս],
 17. — [իջնել ?] [ան]տառը.
 18. — պատգամ մը
 19. — Համբուրուեցան,
 20. — ու կնքեցին բարեկամութիւն մը:

(կոտորուածք)

ՍԻՒՆԱԿ ԵՐԿՐՈՐԴ

- 58-60. — (Գրեթէ փճացած).
 61. — [Գիլգամէշի] մայրը [որ հմուտ է ամէն ինչի],
 62. — [բարձրացուց իր ձեռքերը Շամաշի] առ[աջ].
 63. — որ
 64. — հիմա [?],
 65. —

(կոտորուածք)

72. — Ար[տասու քննրով] [լիցուեցան] [Էն-կիդուի] աչքերը:
 73. — Իր սիրտն [էր հիւանդ],
 74. — [եւ] հառաւեց [դառնօրէն]:
 75. — [Յիրաւի, Էն]կիդու [աչքերը] ար-ցունքնրով լիցուեցան:

(⁴⁴) Էնկիդու աւագոր կը մնայ, իր հոգերու խաղերանրով, տարհամադելու իր սրտակից բարեկամ Գիլգամէշը չիրագործելու իր արկածալից արշաւանքը Քուլօվօվային զէմ՝ մայրիներու անտառին ահաբեկու գէտին:

76. — Արա[ցաւ] [ունեցաւ],
 77. — [եւ] հեծեց [դառնօրէն]:
 78. — [Գիլգամէշ զթ]աց անոր վրայ,
 79. — [ու ըսաւ] Էնկիդուին,
 80. — «[Ո՞վ բարեկամ, ինչո՞ւ] քու աչքերը,
 81. — [արտա]սուքննրով [եւ ի].
 82. — քու [սիրտն] [այնքան վիրաւոր].
 83. — [որ կը հառա]լիս [դառնօրէն]:»
 84. — Էն[կիդու բացաւ իր բերանը],
 85. — ու ըսաւ Գիլգամէշին,
 86. — «Ժիչ⁴⁵ մը, բարեկամ,
 87. — իմ նեարդներն է կաշկանդած.
 88. — բազուկներս են ուժաւորացու.
 89. — ուժս է անգոր:»
 90. — Գիլգամէշ բացաւ իր բերանը,
 91. — ու ըսաւ Էնկիդուին:

ՍԻՒՆԱԿ ԵՐԴՈՐԴ

(չուրջ չորս տողերու լրատ մը).

96. — «[Անտառին մէջ կը բնակի] ահեղ [Քու]վաւան:
 97. — [Ապա]նենք [զայն, ես եւ դուն],
 98. — [Ջն]ջելու համար [ամէն չարքը երկրէն]:»
 99-102. — (Թարգմանուելու համար, չափաւոր հատուածական):
 103. — Էնկիդու բացաւ իր բերանը,
 104. — ու ըսաւ Գիլգամէշին:
 105. — «Հասկցայ (ատկայ), ո՞վ իմ բարեկամ, երբ լեռներու վրայ,
 106. — կը դեղերէի պաճարին հետ.
 107. — տասը հազար փարախ⁴⁶ (հեռաւորութեամբ) կը տարածուի (?) անտառ⁴⁷.
 108. — [«Ո՞վ է ան» որ պիտի թափանցէր անոր խորը].
 109. — [Քուվաւ]ան՝ որուն գոչիւնն է ջրհեղեղ — փոթորիկը.
 110. — բերանն է հուր.
 111. — շունչը մահ.
 112. — ինչո՞ւ կը փափաքիս⁴⁸ (արդարեւ)

(⁴⁵) Sht., Zeitschrift für Assyriologie, 1934, XLII, էջ 167. James B. Pritchard, Ancient Near . . . էջ 79.

(⁴⁶) Bérus հեռաւորութիւն և ժամանակ մատնանշող չափ մը. միանգամայն բառ առ բառ «կրկնաժամէ նշանակող»:

(⁴⁷) A. Heidel, The Gilgamesh Epic . . . էջ 35.

(⁴⁸) Ասումի նրբութեան չէ կարելի վերադրել

113. — այս բանը կատարել.
 114. — անհաւատար մարտ մըն է,
 115. — Քուվափալի:
 116. — Գիլգամէշ բացաւ իր բերանը,
 117. — ու լըսաւ էնկիդուին:
 118. — «Մագլըցիմ պիտի [մայրիներու] լեռը.
 119. — [երթամ պիտի անտա]ռը.
 120-23. — (գրեթէ փճացած).
 124. — կացին մը [ոկ թող մեր նեցուկն(?) ըլլալ].
 125. — դուն [մնացիր հոս, եթէ կ'ուզես (?)].
 126. — ես, կ'ուզեմ եր[թալ].
 127. — էնկիդուն բացաւ իր բերանը,
 128. — եւ ըսաւ [Գիլգամէշ]ին:
 129. — «Ի՞նչ պէտք երթանք պիտի
 130. — [մայրիներու] անտառը.
 131. — (ս'դ) Գիլգամէշ, մար[ախ] մըն է անոր գէտը.
 132. — Հոգը է ան: Զի նն[ջեր] երբէք.
 133. — Քուվափա
 134. — Աղաղ
 135. — ան

ՍԻՆՏԱԿԱԶՈՐՐՈՐԴ

136. — Պահպանելու համար [մայրիներու անտառը],
 137. — [էնկիլ սահմանած է զինքը], սարսափ մ'իրրեւ [մարդոց վերեւ]:

Ասուրական բնագրի երկրորդ տախտակին հինգերորդ սիւնակին պատկանող հատուած մը՝ կը պարունակէ հետեւեալ տողերը, հրատարակուած, R. Campbell Thompson-ի կողմէ, իր *The Epic of Gilgamesh* ին մէջ, Oxford, 1930, տախտակ տասը:

1. — «Պաշտպանելու համար մայրիներու [անտա]ռը,
 2. — էնկիլ սահմանած է զինքը, սարսափ մ'իրրեւ մահկանացուներուն.
 3. — Քուվափան՝ որուն զոչիւնն է ջըր-հեղեղ — փոթորիկը, բերանը՝ հուր, չունչը՝ մահ:

սա կանխումները հակասադրական երթի, որոնք յորդ յուզականութեան մը սարսուռովը կը թըր-թըռայեն երկը. այլ, այս յանկերգեալ տողե-րով, զիւցազնեղակ քերթողը, կը քանայ չնու-զեցնել ուշադրութեան թափը իր ունկնդիրնե-րուն, որոնք ծանօթ են զբոյցի իւրաքանչիւր արարին: *Orientalia*, XVII, 1948, էջ 32.

4. — Վաթսուն փարսախէն, կրնայ լսել ան՝
 վայրի կողերն իր անտառին: Ո՞վ է ան որ պիտի իջնէր անոր անտառը⁴⁹,
 5. — Պահպանելու համար մայրիները, էն-
 լիլ սահմանած է զինքը, սարսափ մ'իրրեւ մահկանացուներուն:
 6. — Ան որ կ'իջնէ անոր անտառը, տկա-
 րութիւնը զինքը կը համակէ:»

(հին բարեխաղան բնագիրը կը շարունակէ).

138. — Գիլգամէշ բացաւ իր բերանը,
 139. — եւ ըսաւ [էնկիդու]ին:
 140. — «Բարեկամ, ս'դ վեր է մ[ահէն].
 141. — լո՛կ՝ աստուածները կ'ա[պրին] ցոլիւ Շամաշին հետ.
 142. — զաւով մարդկութեան՝ համբուած են անոր օրերը.
 143. — հո՞վ է սոսկ, ինչ որ կ'ընեն (մար-
 զիկ):
 144. — Հոսկէ⁵⁰ իսկ կը դարհուրիւ մահէն:
 145. — Ի՞նչ է պատահած քու զօրութեան զիւցազնական:
 146. — Երթամ պիտի քու առջեւէն.
 147. — քու բերանը թող ձայնէ ինձ: — «Մօտեցի՛ր, մի՛ երկնչիր».
 148. — երբ իյնամ, կերեմ պիտի անուն մ'ինձ համար:
 149. — «Եկա՞մ է Գիլգամէշը» (պիտի ը-
 սնն, «մարտի մէջ»)
 150. — Քուվափային դեմ անեղ:»
 151. — Իմ շահաւիգն է ծնած իմ տան մէջ:
 152. — գիտես ամէն ինչ:
 153-156. — (Դրեթէ փճացած):
 157. — «[Այսպէս կան]չելով զիւս, վշտա-
 ցուցիւ իմ սիրտը.
 158. — (սակայն) [պիտի իմ ձեռքը] զն[իմ] (անոր),
 159. — ու կտրեմ պիտի մայրիները:
 160. — Պիտի ինձ համար յաւերժական ա-
 նուն մը կերեմ:
 161. — Բա՛րեկամ, յանձնարարեմ⁵¹ (?) պի-
 տի զարբններուն.

(⁴⁹) Այս տողը վերահաստատուած է, հրա-
 տարակուած բնագրի մը վրայէն, յիշատակուած
 A. Heidel-ի կողմէ, *The Gilgamesh Epic and Old
 Testament Parallels*. Chicago, Illinois, 1949, էջ 36.

(⁵⁰) Ուրուկէն:

(⁵¹) Տե՛ս, James B. Pritchard, *Ancient Near
 Eastern Texts* . . . էջ 79.

162. — պիտի ձուլեն [զէնքեր] մեր ներկայութեանն:
163. — [Յանձնարարեցին (?)] անոնք դարբիններուն:
164. — Արհեստաւորները նստեցան (ու) ժողով մը զուգարեցին:
165. — Մեծ ուրազներ ձուլեցին:
166. — Կացիններ ձուլեցին, իւրաքանչիւրը երեք տաղանդնոց⁵²:
167. — Մեծ թուրեր ձուլեցին:
168. — Հեղբերով՝ երկու տաղանդնոց,
169. — սուսերազունդերով⁵³ (9) դաստապաններու վրայ (?), իւրաքանչիւրը երկու տաղանդնոց:
170. — սուրերուն, երեսուն մասս ոսկի իւրաքանչիւրը:
171. — Գիւղամէշն ու էնկիդուն, իւրաքանչիւրը ունէր տասը տաղանդնոց հանդերձանք մը:
172. — [Ուր]ուկի [մայրաղ]լան մէջ՝ իր եօթը նիզերով:
173. — խաժամուժը հաւաքուած էր:
174. — քառուղեան Ուրուկի փողոցին մէջ:
175. — Գիւղամէշ,
176. — [երէցներն Ուրուկին] քառուղեան,
177. — [. նստեցան իր առջեւ:
178. — [Եւ Գիւղամէշ ըս]աւ [անոնց]:
179. — «[Լսեցէ՛ք, ո՛վ երէցները քառուղեան [Ուրուկի]:
180. —

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ ԱԲՂ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 8)

(⁵²) Տաղանդ մը հաւասար էր վաթսուն «մաս»-ի՝ լիարի:

(⁵³) A. Heidel, The Gilgamesh Epic . . . էջ 37:

ՊԼՏՄԸ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՊ ԱՐԺԱԿՈՒՆԻ

6.

Պապ Թագաւորի կեանքը եւ գործունեութիւնը ուսումնասիրող մէկը, մեծ ցփութեան կը մասնուի ի սես Փաւսոսի անասելի ասելութեան դէպի երիտասարդ այս արքան: Դուն որ ապշած էիր Եղիշէի սանձարձակ, մոլեռանդ բռնամտեան հանդէպ Մարգարան Վասակ Սիւնիի, շքունեղ կը խածնես այն փրփեթախ կասաղութեան, որով Փաւսոս իր հրաշէկ ցասման մտակները կը շաչեցնէ զժգախ եւ ողբերգական քաղաւորի զլխին:

Այս պարագան յոյժ ցաւալի է, քանզի Պապի մասին սկզբնական միակ հայ աղբիւրը Փաւսոսն է: Յաջորդական պատմիչներ, որոնք Չորրորդ դարու անցերը կը յիշեն, առաւել կամ նուազ չափով կը կրկենն Փաւսոսի ըսածները:

Բացի Խորենացիի Պատմութեան մէջ քանի մը տողով տուած բանկազին մէկ տեղեկութեան, որ Պապի անձին եւ գործունեութեան շատ մը մուր կէտեր կը բացատրէ, լինչպէս նաեւ կը լուծէ Փաւսոսի կրֆոս Բենին զազսնիքը: Մեր այս զբիւն մէջ մանրամասն կ'անդրադառնանք այդ կէտին:

Որքան անպատեխորհն յուզիչ է սեսնել այս անբախտ Արշակունի քաղաքը, որ իր բաներեք տարիք չկրցաւ լնցնել, աւելի քան 1,500 տարի հայ սերունդներու բաժանումին ենթարկուած, որովհետեւ բոլոր հետազայ պատմիչներ, գրեթէ մինչեւ մեր օրերը, պարզապէս կրկնեցին այն գեներալին պակերը որ Փաւսոս գծեց:

Անոնք չուգեցին, կամ քերէս իրենց մտքն իսկ չանցաւ, Փաւսոսի վկայութիւնը մանրագնին քննութեան ենթարկել, շտապ ըմբռնելու Արքայի կարծաւտ քաղաւորութեան շրջանին կասաւած գործերուն զրդապատեանները, կռադասելու զանոնք, եւ ապա իրենց քննութեան լոյսով ի յայտ եկած նկարը բաղդասելու Փաւսոսի ներկայացուցածին հետ, որպէսզի իմանան քե աղիւօ՞ք Պապ իրապէս ստանալէն աւելի սեւ եր: